

Razvoj bralne pismenosti in vloga ŠSD

Predstavitev
psihodiagnostičnih
pripomočkov za
ocenjevanje govorne
kompetentnosti malčkov,
otrok in mladostnikov

LJUBICA MARJANOVIČ UMEK, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
ljubica.marjanovic@ff.uni-lj.si

● **Povzetek:** V prispevku so predstavljeni slovenski psihodiagnostični pripomočki, ki so namenjeni ocenjevanju govora različno starih otrok. Predstavljeni so trije pripomočki (vsak ima dve obliki glede na starost dojenčkov/malčkov/otrok), in sicer njihov razvoj, ciljne skupine, ki so jim pripomočki namenjeni, področja ocenjevanja govora, načini uporabe pripomočkov ter mogoči načini interpretacije dosežkov otrok. Prav analiza (količinska in kakovostna) in interpretacija dosežkov otrok sta deležni posebne pozornosti, saj različni dejavniki, kot so spol otroka, izobrazba ter socialni, ekonomski in kulturni status staršev otrok, vključenost otroka v vrtec, lahko pomembno vplivajo na otrokov govor oziroma na njegov razvoj in učenje.

Ključne besede: otrok, ocenjevanje govora, sporazumevalne zmožnosti, pripovedovanje zgodbe, pisno sporočanje

The presentation of the psycho-diagnostic instruments for speech competence assessment with infants, children and teenagers

● **Abstract:** The article presents Slovene psycho-diagnostic instruments dedicated to speech assessment for children of different ages. We introduce three instruments (each has two formats according to the age of a baby/infant/child) which are related to child's development, target group, speech assessment field, testing method and possible ways of child's achievement interpretation. Due to the fact that different factors, such as child's gender, parents' education, their social and cultural status, child's inclusion into kindergarten significantly affect the individual's development of speech and learning, the analysis (quantitative and qualitative) and the child's achievement interpretation deserve special attention.

Key words: child, speech assessment, communicative skills, storytelling, writing skill.

Uvod

Merski pripomočki, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, so bili razviti in standardizirani v okviru projekta ESS *Razvoj bralne pismenosti: Diagnostični pripomočki za ocenjevanje bralne pismenosti in oblikovanje modela bralne pismenosti*, ki ga je v letih 2009 do 2011 na Centru za psihodiagnostična sredstva vodila Dušica Boben. Po končanem projektu, leta 2012, je izdajo in distribucijo merskih pripomočkov prevzel Center za psihološko merjenje in svetovanje oddelka za psihologijo Filozofske fakultete. Delo na delu projekta, v katerem smo razvijali merske pripomočke za ocenjevanje govorne kompetentnosti različno starih otrok, je potekalo meddisciplinarno, in sicer so sodelovale razvojne psihologinje, metodologa in slovenistka.

Avtorice in avtorji smo pripravili psihodiagnostične pripomočke, ki uporabnikom omogočajo zanesljivo in veljavno oceno ter spremljanje govora različno starih otrok na različnih govornih področjih, kot so npr. razumevanje in raba govora, pripovedovanje zgodbe, skladnja in pravopis. Pri pripravi pripomočkov smo upoštevali spoznanja o razvoju govora različno starih otrok in se hkrati oprli na izsledke empiričnih raziskav, ki potrjujejo, da je zgodnji govor dojenčkov/malčkov visok napovednik kasnejšega govora otrok in mladostnikov ter da je govor tudi visok napovednik zgodnje in akademske pismenosti ter znanja v širšem pomenu besede.

Z namenom, da bi čim širšemu krogu strokovnjakov omogočili kar se da veljavno ocenjevanje in spremljanje govorne kompetentnosti otrok v različnih socialnih kontekstih, in ker imajo vsi psihodiagnostični pripomočki tudi pripadajoče priročnike, smo določili, da pripomočke, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, lahko uporabljajo poleg psihologov tudi pedagogi ter

specialni in rehabilitacijski pedagogi (smer surdologije).

Ocenjevanje sporazumevalnih zmožnosti dojenčkov in malčkov

Ocenjevanje sporazumevalnih zmožnosti v najzgodnejših obdobjih poteka s pomočjo dveh list, in sicer *Liste razvoja sporazumevalnih zmožnosti: Besede in geste (LRSZ: Besede in geste)* avtoric Ljubice Marjanovič Umek in Urške Fekonja Peklaj in *Liste razvoja sporazumevalnih zmožnosti: Besede in stavki (LRSZ: Besede in stavki)* avtoric Ljubice Marjanovič Umek, Urške Fekonja Peklaj, Simone Kranjc in Katje Grgič. Skupni priročnik za obe listi so pripravili Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja Peklaj, Gregor Sočan in Luka Komidar. Listi sta nastali na podlagi svetovno uveljavljenega pripomočka za starševo ocenjevanje sporazu-

Posebnost uporabe obeh list je v tem, da govorno kompetentnost dojenčkov/malčkov ocenjujejo starši, ki so se tako v tujih študijah kot v naši izkazali kot kompetentni ocenjevalci govora v navedenih razvojnih obdobjih.

mevalnih zmožnosti dojenčkov in malčkov *The MacArthur-Bates Communicative Development inventories* (Fenson idr., 2004). S pomočjo *LRSZ: Besede in geste* starši ocenjujejo sporazumevalne zmožnosti dojenčkov in malčkov, starih od 8 do 16 mesecev. Starši ocenjujejo besednjak dojenčkov/malčkov, posebej razumevanje in posebej rabo besed; geste dojenčkov/malčkov, kot so npr. gesta mahanja (»pa pa«), prikimavanja, odkimavanja, iztegovanja roke; dejavnosti dojenčkov/malčkov, kot so npr. igranje skrivalnice, izštevanke, rutinske dejavnosti, osnovna pretvarjanja v igri ter posnemanje dejavnosti odraslih. S pomočjo *LRSZ: Be-*

sede in stavki starši ocenjujejo sporazumevalne zmožnosti malčkov, starih od 16 do 30 mesecev. Prvi del liste je namenjen ocenjevanju besednjaka, in sicer starši ocenijo, katere od navedenih besed (680 besed) uporabljajo njihovi malčki; drugi del liste *Stavki in slovnica* pa vključuje področja, kot so *Posploševanje slovnicih pravil*, *Dolžina stavkov*, *Zapletenost stavkov*. Starši ocenjujejo bodisi na lestvici »še ne - včasih - pogosto« ali pa z izbiro oblike besed zapletenost stavkov, ki je značilna za njihovega malčka.

Posebnost uporabe obeh list je v tem, da govorno kompetentnost dojenčkov/malčkov ocenjujejo starši, ki so se tako v tujih študijah kot v naši izkazali kot kompetentni ocenjevalci govora v navedenih razvojnih obdobjih. Uporaba list od staršev zahteva prepoznavanje besed, gest, dejanj in ne priključa v spomin, kot je značilno za dnevniške zapise, s katerimi so v preteklosti relativno pogosto ocenjevali govor dojenčkov/malčkov. Listi *LRSZ: Besede in geste* in *LRSZ: Besede in stavki* sta primerni za uporabo v presejalnih postopkih dojenčkov in malčkov, ki kažejo znake rizičnosti v govornem razvoju in za spremljavo govornega razvoja dojenčkov in malčkov.

Pripovedovanje zgodbe

Za ocenjevanje pragmatične zmožnosti otrok, to je pripovedovanja zgodbe, sta na voljo dva preizkusa, in sicer za otroke, stare od 3 do 6 let, *Preizkus pripovedovanja zgodbe: Rokavička* (PPZ: *Rokavička*) (avtorice Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja Peklaj in Simona Kranjc; avtorica ilustracij Meta Lahdenmäki) in za otroke, stare od 6 do 9 let, *Preizkus pripovedovanja zgodbe: Žabji kralj* (PPZ: *Žabji kralj*) (avtorice Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja Peklaj in Simona Kranjc; avtorica ilustracij Meta Lahdenmäki; soavtorja skupnega priročnika sta še Gregor Sočan in Luka Komidar). Preizkusa sta namenjena individualni uporabi. Otrok

kovne predloge (11 ilustracij) za mlajše otroke so manj strukturirane in zahtevne kot slikovne predloge (21 ilustracij) za otroke v srednjem otroštvu - te pogosteje prikazujejo čustva in druga mentalna stanja junakov ter odnose med njimi. Kot podlaga za ocenjevanje zgodbe otrok je enajst izdelanih kazalnikov, kot so npr. število besed, število različnih besed, povprečna dolžina povedi, deleži različnih vrst povedi, raba prirednih in podrednih veznikov, število dogodkov, število zamenjav perspektive, število besed za opisovanje mentalnih stanj. Dosežke otrok lahko pri analizi in interpretaciji združimo v tri delne dosežke: besednjak, slovnicihna in vsebinska struktura zgodbe. S pripomočkoma lahko ocenimo otrokovo aktualno raven pripovedovanja zgodbe, ko zgodbo posameznega otroka primerjamo z zgodbo enako starega vrstnika ali pa pripovedovanje zgodbe uporabimo v večkratnem zaporednem ocenjevanju istega otroka in si tako pridobimo vpogled v razvoj govora na ravni pripovedovanja zgodbe. Zanimiva je tudi podrobnejša kakovostna analiza otrokove zgodbe, saj lahko dva otroka dosežeta skupaj enako število točk, vendar se zgodbi razlikujeta glede na dosežke po posameznih kazalnikih. Tovrstna analiza nam omogoči podrobnejši vpogled v morebitne močne in šibke točke otrokovega pripovedovanja zgodbe, kar je lahko primerna podlaga za načrt spodbujanja otrokove pragmatične zmožnosti pripovedovanja. Pri interpretaciji dosežkov otrok pa je prav, da poleg velikih individualnih razlik med otroki, ki so lahko v veliki meri pogojene z dejavniki okolja, upoštevamo še dejstvo, da se lahko otrokova zgodba v relativno kratkem času pomembno spremeni tudi zaradi ugodnih dejavnikov okolja, kot sta npr. količina in kakovost skupnega ali samostojnega branja ter pogostost samostojnega pripovedovanja otrok.

Splošni govorni preizkus: Pisno sporočanje

S pripomočkoma lahko ocenimo otrokovo aktualno raven pripovedovanja zgodbe, ko zgodbo posameznega otroka primerjamo z zgodbo enako starega vrstnika ali pa pripovedovanje zgodbe uporabimo v večkratnem zaporednem ocenjevanju istega otroka in si tako pridobimo vpogled v razvoj govora na ravni pripovedovanja zgodbe.

Razvoj govora v obdobju srednjega in poznega otroštva ter mladostništva je prepoznaven predvsem na področjih, kot so besednjak (tudi specifične in strokovne besede, nadpomenke in podpomenke), skladnja, metajezik (metafore, ironija, humor) in pragmatične zmožnosti (npr. Astington in Pelletier, 1996; Dombey, 2003). Navedena govorna

področja so tudi vključena v *Splošni govorni preizkus: Pisno sporočanje* (SGP-PS), ki so ga Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja Peklaj, Gregor Sočan in

ob posebej izdelanih slikovnih predlogah (ilustracijah) pripoveduje zgodbo, ki jo preizkuševalec zapisuje dobesedno ali jo napiše kasneje na podlagi posnetka. Sli-

Luka Komidar pripravili v dveh oblikah: *Oblika A* je namenjena otrokom, starim od 8 do 11 let; *Oblika B* pa je namenjena mladostnikom, starim od 11 do 15 let. Obe obliki sta sestavljeni iz enakih vsebinskih delov, razlikujeta se v nalogah, vključenih v nekatere dele. *SGP-PS* je namenjen ocenjevanju splošne govorne kompetentnosti otrok in mladostnikov, pri čemer se uporablja pisni način sporočanja. *SGP-PS* je sestavljen iz šestih delov: *Zgodba* (otrok/mladostnik jo piše ob eni, relativno strukturirani slikovni predlogi); *Meta-besednjak* (gre za nabor metabesed, ki jih mora otrok/mladostnik pravilno uporabiti v povedi); *Smiselne besede* (napisane nesmiselne povedi mora otrok/mladostnik popraviti tako, da postanejo smiselne); *Združevanje povedi* (otrok/mladostnik izkazuje rabo slovničnih pravil, ko npr. oblikuje vrinjeno poved; dve ali več povedi združi z ustreznim nizanjem pridevnikov); *Metafore* (otrok/mladostnik mora napisane metafore pojasniti, tako da napiše ustrezno razlagalno poved); *Narek* (otrok/mladostnik mora povedi, ki so sicer med seboj vsebinsko povezane in ki jih testator prebere, pravilno napisati). Preizkus je primeren za individualno ali skupinsko uporabo, celotno preizkušanje pa poteka 60 minut. V priložniku so napisana podrobna navodila za izvajanje in vrednotenje vsakega dela preizkusa, saj je pri vrednotenju napisanih odgovorov otrok/mladostnikov treba paziti na vsebino in slovnično pravilnost. Seštevek otrokovih/mladostnikovih delnih dosežkov nam daje vpogled v njegovo splošno govorno kompetentnost, analiza delnih dosežkov pa kaže na različne vidike govora in pisnega sporočanja ter s tem na morebitna močna in šibka področja splošne govorne kompetentnosti. Preizkus je primeren tudi za spremljanje napredka otrok/mladostnikov v pisnem sporočanju med izvajanjem morebitnega podpornega programa ali v procesu formalnega izobraževanja.

Lista naslovov in avtorjev otroških knjig

Ker je razvoj govora otrok v veliki meri povezan prav s skupnim branjem staršev in otrok oziroma z izpostavljenostjo otroškim knjigam, sta Ljubica Marjanovič Umek in Urška Fekonja Peklaj vzporedno z razvojem psihodiagnostičnih pripomočkov za ocenjevanje govora različno starih otrok pripravili še *Listo naslovov in avtorjev otroških knjig*, ki je namenjena posrednemu ocenjevanju otrokove izpostavljenosti otroški literaturi. Gre za dve obliki liste, in sicer za obliko za starše otrok, starih od tri do sedem let in obliko za starše otrok, sta-

rih od sedem do deset let. Vsaka od oblik liste vključuje 39 naslovov, od tega 25 naslovov otroških knjig in 14 izmišljenih naslovov, in 40 imen in priimkov, od tega 25 imen in priimkov avtorjev otroških knjig in 15 izmišljenih imen in priimkov. Starši, ki listo izpolnjujejo v prisotnosti testatorja, označijo resnične naslo-

Razvoj govora v obdobju srednjega in poznega otroštva ter mladostništva je prepoznaven predvsem na področjih, kot so besednjak (tudi specifične in strokovne besede, nadpomenke in podpomenke), skladnja, metajezik (metafore, ironija, humor) in pragmatične zmožnosti.

ve otroških knjig in resnične avtorje/avtorice otroških knjig. Naslovi in avtorji/avtorice otroških knjig so bili določeni ob pomoči strokovnjaka za otroško in mladinsko književnost ter ob pomoči knjižničarke ene izmed osrednjih slovenskih knjižnic, ki je pripravila sezname najbolj pogosto izposojenih otroških knjig. Z listama pridobimo odgovore staršev, ki posredno kažejo na otrokovo izpostavljenost otroškim knjigam oziroma na skupno branje staršev in otrok. Kot ocenjujejo raziskovalci, zbrani okoli M. Sénéchal (1996), se s takim načinom ocenjevanja skupnega branja staršev in otrok v veliki meri izognemo zaželenemu odgovarjanju na vprašanja o pogostosti in kakovosti skupnega branja.

Z namenom ponuditi uporabnikom psihodiagnostičnih pripomočkov širšo kontekstualno podporo tako na ravni teoretskih izhodišč kot na ravni interpretacije rezultatov ocenjevanja govora dojenčkov/malčkov, otrok in mladostnikov je izšla tudi znanstvena monografija *Govor in branje otrok: Ocenjevanje in spodbujanje* avtoric Ljubice Marjanovič Umek, Urške Fekonja Peklaj in Sonje Pečjak. V knjigi so bolj poglobljeno predstavljeni nekateri dejavniki govornega razvoja, kot so npr. izobrazba staršev, kakovost družinskega okolja (zlasti simbolna podpora razvoju govora malčkov, otrok), vrtec, spol otroka, ki so pomembni tako pri interpretaciji aktualnih dosežkov otrok na govornih preizkusih kot tudi pri spremljanju in napovedovanju govorne kompetentnosti otrok.

Sklep

Predstavljeni psihodiagnostični pripomočki, ki so prvi tovrstni v Sloveniji, so namenjeni veljavnemu in zanesljivemu ocenjevanju govora različno starih otrok. Glede na vsebino vključujejo tista področja govora, ki so najbolj značilna za posamezna razvojna obdobja, npr. za dojenčke besednjak, za otroke v zgodnjem otroštvu pripovedovanje zgodbe, za otroke v srednjem in >

poznem otroštvu tudi skladnjo in pravopis pri pisnem sporočanju, metajezik. Vsi pripomočki so standardizirani. Norme in drugi strokovni namigi v priročnikih testatorju omogočajo ustrezno oceno posameznikovega dosežka in vsebinsko analizo morebitnih zaostankov glede na dosežke starostni primerljivih normativnih

otrok. Pomembno se zdi tudi, da so psihodiagnostični pripomočki za ocenjevanje govora namenjeni različno starim otrokom, ker je tako ponujena možnost spremljanja razvoja govorne kompetentnosti otroka/otrok in/ali ocenjevanje učinka različnih formalnih ali neformalnih oblik spodbujanja razvoja in učenja. <

Literatura

1. Astington, J. W. in Pekketier, J. (1996). The language of mind: Its role in teaching and learning. V: D. R. Olson in N. Torrance (ur.), *The handbook of education and human development* (str. 593-620). Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.
2. Dombey, H. (2003). Interactions between teachers, children and texts in three primary classrooms in England. *Journal of Early Childhood Literacy*, 3(1), 37-58.
3. Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Thal, D., Bates, E., Hartung, J. P., Pethick, S. in Reilly, J. S. (2004). *MacArthur Communicative Development Inventories. User's Guide and Technical Manual*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
4. Sénéchal, M., LeFevre, J. A., Hudson, E. in Lawson, E. P. (1996). Knowledge of storybooks as a predictor of young children's vocabulary. *Journal of Educational Psychology*, 88(3), 520-536.